

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у
Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, М. РЕШЕТАРА, б. проф. Унив.
у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у
Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф.
Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША,
проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду

КЊИГА X СВ. 1—3

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНЕ
д-ра ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА С. К. АКАДЕМИЈЕ

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1931

Glagol *morati* ‚debeo‘ i imperfekt *morah* ‚poteram‘

O našem i slovenskom glagolu *morati*, o njegovu postaću i značenju u svezi s glagolom *moći*, ima već čitava literatura; ispor. A. Musić, *Moći i morati* u slovenskom jeziku, u „Radu“ 227 (1923), 1—58; — Fr. Ramovš, u ocjeni Musićeve studije u „Slaviji“ 4 (1925/26), 142—149; — Đ. Grubor, *Morašuu*, u JužslFil 5 (1925/26), 150—161; — Fr. Ilešić, „Moći“ i „morati“ u slovenačkom jeziku, u JužslFil 5 (1925/26), 162—170¹⁾; — T. Maretić, Још неколико ријечи о глаголу „*morašuu*“, u JužslFil (1926/27), 96—97; — Fr. Ramovš, K razlagam o postanku glagola *morati*, u ČJKZ 6 (1927), 265—267; — A. Vaillant, u pregledu srpskohrvatskih publikacija, u RES 8 (1928), 302—303.

Budući da je za me razvitak značenja „*possum — debeo*“ jasan iz primjera kakvi su: *mogao si* to bolje naučiti = *trebalo je* da to bolje naučiš; *mogao bi* bolje znati = *trebalo bi* da bolje znaš —, zato ću se ja ovdje, mimoilazeći to kako se na spomenutim mjestima tumači razvitak značenja, zabaviti mišljenjima o samom postaću glagola *morati*. Na jednoj su strani Musić i Grubor, koji hoće da *morati* postaje prema prezentu, a na drugoj Ramovš, koji veli da se *morati* može najzgodnije izvesti iz imperfekta *moraše*. Kako se s Ramovšem slažem i ja, red je da svoje mišljenje obrazložim, pogotovu zato što je ono ušlo već u raspravu.

Kad je prof. Musić (god. 1923) pisao spomenutu svoju studiju, zapita me jednom što ja mislim o postaću našega glagola *morati*; ja mu odgovorih da mislim da je postao prema imperfektu *morah*, *moraše*... Prof. Musić nije prihvatio moga mišljenja, ali ga je u svojoj studiji registrirao ovako: „Tko bi tražio postanje glagolu *morati* samo u srp.-hrv. jeziku, mogao bi pomisliti (na to me je upozorio prof. dr. Stj. Ivšić), da je postao na temelju toga, što glagol *moći* u imperfektu može glasiti i *morah* (r prema prezentu *morem*, isp. Ak. rj.

¹⁾ Ispor. i: Fr. Ilešić, Dopuna članku o *moći i morati* JF VIII 155—159 u JužslFil 9 (1930), 282—286. [Dod. u kor.].

VI. str. 884b); kako bi to mogao biti imperfekat i od glagola *morati*, šhvatio se tako i učinio, da se taj suponirani glagol stao držati za živ. Ali tko se kao ja diži načela, da je *morati* i u srp.-hrv. i u slov. jeziku postalo istim načinom, ne može mu postanja tako tumačiti, jer u slov. jeziku, koji takoga imperfekta ne poznaje, ne bi bio mogao tako postati“ (v. „*Řad*“ 227, 7). Taj prigovor prof. Musića ne vrijedi Ramovšu, koji u svojoj „Historičnoj gram. slov. jezika“ II (1928), str. 295 piše: „...na podlogi prezentove osnove *more* se je preko imperfekta **možaše* > analog. *moraše* razvila nova tvorba *mōrati*, *mōram*...“, i on u svojoj ocjeni Musićeve studije kaže: „Musić tega ne odobrava, ker slovenščina imperfekta ne pozna. To pa je ničeven razlog; danes slovenščina res da nima impf., nekđaj ga je pa imela, kakor nam priča jezik brižinskih spomenikov (X—XI. stol.) in pa dejstvo, da je impf. v rezijanskih govoriš še do danes ohranjen, gl. Ramovš ČJKZ 4, 117 (v. „*Slavia*“ 4, 145). Ni Gruboru se nikako ne svida moje i Ramovševo tumačenje, jer misli da je imperfekt *moraše* mj. *možaše* samo suponiran; jedna potvrda u zagrebačkom ARj. u Bugarina Pejkića vrijedi koliko i „mjehur od sapunice“ (v. *JužslFil* 5, 155). No ipak Grubor piše i ovako: „Sudeći po Homerovu ἀναρρήσεισθαι ἐμελλε = imaše podići (Musić 56) i po našem: brz je Šarac, uteći mu šćaše (Maretić vel. gram. 624 „što je u prošlosti imalo biti ili se spremalo da bude“) čini se, da bismo zbiја s imperfektom *moraše* najlakše došli i do značenja *morati* (a pogotovu do oblika), ali je bez sumnje krivo: misliti, da je to jedini put, pa zato htjeti silom stvoriti analogijski oblik *moraše*, koji na cijelom području jezika (SHS) nigdje nije potvrđen“ (ovdje istaknuto; v. *JužslFil* 5, 155). Taj prigovor Gruborov, što imperfekta *moraše* ne nalazimo nigdje potvrđena, odbija Ramovš riječima: „Ta razlog se mi zdi ničeven; kajti, če bi samo na to, kar je zapisano, gradili svoja izvajanja, bi odpadla sploh vsakršna lingvistična rekonstrukcija in vendar noben lingvist ne bo trdil, da so jezikoslovne rekonstrukcije nasilnost. Na drugi strani pa vemo, da gre pravilno rekonstruirani obliki prav tolikšna verodostojnost kot sporočeni“ (v. ČJKZ 6, 265). Da u našem slučaju nemamo samo pravilno rekonstruiran oblik nego upravo dobro potvrđen oblik, vidjećemo malo dale, i zato je Ramovš, pošto je istakao neprilike u koje upada drukčije tumačenje, mogao završiti svoje raspravljānje ovako: „Moja razlaga „boleha“ sicer na tem, da impf. **moraše* ni nikjer zapisan, vendar ima pred drugimi prednost umljivosti pomenskega prehoda *posse* > *debere*, ter se ne pregreši zoper temeljne glasoslovne, akcentske

in morfološke zakone; zato jo še danes vzdržujem“ (o. c. 267). Evo lijeka i Ramovševoj „umišljenoj“ bolesti.

Kad sam nekad prof. Musiću onako odgovorio, znao sam da je imperfekt *morah, moraše...* mj. *možah, možaše...* dobro potvrđen, a da to vide i drugi, evo nekoliko primjera iz 15 v., dakle, iz vremena prije najstarijih potvrda glagola *morati* 'debeo' (iz god. 1508): 1) ...ki... skuplja veliko blago ožuru i vsakim' zak(om)nom', kako *moraše* (u drugom rukopisu dodano: i nidgar se nasitati ne *moraše*). Strohal, *Cvjet vsake mudrosti*. Zagreb 1916, str. 27 (glagoļ. rkp. 15 v.). — 2) ...posla ga na trg prodati nekoliko osal, ki v molstiri ne *morahu* rabotati ot starosti (o. c. 37). — 3) Ja Raden, va to vreme plovam v Lovrane, učinih moj tištament v dobroj pameti va to vreme, kada to dobro *morah* učiniti dobrovoljno... Šurmin, *Hrv. spom. I*, 108 (glagoļ. testament pisan 9 maja 1420,¹⁾ ali sačuvan u mladem prijepisu). — 4) A v' onom' ob'laku biše sv(ě)tlost' velika da ne *moraše* e č(lově)kь ot sv(ě)tlosti sgledati. *Oxfordski rkp.* 414 (iz prve polovine 15 v.) l. 29^b. — 5) I oni narodi přěd kimi ne *moraše* Zakhei Gospodina gledati, to běhu grěsi... Petrisov zb. (iz druge polovine 15 v.) l. 42^b. — 6) I běhu vali na nem' toliko veliki da ne *moraše* pred nimi viděti nebes'. Petrisov zb. l. 312^{a/b}. — 7) I on' ča koli *moraše* iměti ot svoega bogatastva od svojih' prihodišč', to vse ubozim razdavaše. Petrisov zb. l. 325^a. — 8) I pridě nose strělu Gabělovu, ku *moraše* ednem' vdarcem' tri tur'ne razvaliti. Kukuļevičev „Arkiv“ 9, 134 (tekst uzet iz Petrisova zb.). — 9) I ide na Ektora kraļa s velikim' kamenom', koga 14 junaki ne *morahu* dvignuti. Kukuļevičev „Arkiv“ 9, 129 (tekst uzet iz Petrisova zb.). — 10) ...nigdore mu ne dadiše za Boga almužtva, a sam ga ne umiše dobiti i ne *moraše* težati. Strohal, *Čitanka...* 1921, str. 149 (tekst iz glagoļ. rkp. 15 v.). — 11) I mnogi likari prihodeće ceļahu ga, i ne *moraše* ga nijedan' isceliti zemaļski likar. Žgombičev zb. l. 76^a (glagoļ. rkp. iz konca 15 v.). — 12) I kada ga gori dvigoše, oni priěše drugu ruku i tako ga raztegnuše, da se ono sveto telo razkorači, da vse kosti *morahu* se v nem' sačtati. Koluničev zb. 189 (glagoļ. rkp. iz god. 1486).²⁾

Pošto sam naveo ovih 12 potvrda, koje bih, kad bih htio, mogao i umnožiti, jasno je da se za moje tumačenje glagola *morati* ne može

1) U Šurmina je godina 1410 kriva.

2) U govoru naših kolonista u Južnoj Italiji čuje se još danas prema prezentu *morem* 'mogu' i impf. *mđreše* (*ně moreše*); u *moreše* je čitavo *more-* preneseno iz prezenta (v. Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Süd.taliens*. Wien 1911, stup. 221 i 237).

više reći da „operira s izmišljenim oblicima“.1) Ovi naši primjeri opravdavaju potpuno i Ramovševo tvrđenje da je impf. *morah* imao nekad i slovenski jezik, pa prema tome nema one smetnje poradi koje prof. Musić nije htio prihvatiti moje tumačenje, jer mu nije pristajalo i za slovenski jezik.

Kako je upotreba glagola *morati* na našoj jezičnoj teritoriji ograničena, i kako se *morati* govori s različnim akcentom, treba da nešto kažem i o jednom i drugom.

I Musić i Ramovš misle da se sh. *morati* razvilo samostalno, no Grubor hoće da se taj glagol izgradio u Sloveniji, i to najprije (pod utjecajem nemačkim!) u Koruškoj, otkud se raširio po ostaloj Sloveniji, iz Slovenije („u istom obliku, s istim akcentom: čak. *mōrān*, štok. *mōrām*“ protiv temeljnog oblika s akc. “) prešao u Hrvatsku, iz Hrvatske u Slavoniju, iz Slavonije u Vojvodinu (v. JužslFil 5, 156/7). I ovdje se ne mogu složiti s Gruborom.

Ramovš zna za čakavski akc. *mōrān* i *morān*, za prvi iz Beličeva opisa novljanskoga govora (v. Извѣстія отд. русск. яз. и слов. 14, 2, 246), a za drugi iz Kušarova opisa rapskoga govora (v. Rad 118, 43); Grubor operira samo čakavskim akcentom *mōrān* prema Beličevu opisu, a možda bi, da se obazreo i na drukčiji čakavski akcenat, došao i do drukčijeg rezultata. Biježević Belić akcenat *mōrān*, *mōrāš* itd. dodaje: „вѣроятно, заимствованная (ovdje istaknuto) глагольная ф.“ Da akcenat *mōrān* ne pristaje pravo u čakavski novljanski govor (zašto ne, kazaću malo poslije), nalazim i ja, te sam god. 1910 i 1927 zabilježio u Novome i akc. *mōrān*.2) Akcenat prez. *mōrān*, inf. *mōrat*, ptc. *mōrāl* itd. posve je običan među čakavcima; potvrđuje ga i Fran Mikuličić u „Narodnim pripovijetkama... iz Primorja Hrvatskoga“ 1876, gdje nalazimo: 3. l. prez. *mōra* (= *mōrā*) 4, 6, 3. l. pl. *mōraju* (= *mōrajū*) 4, inf. *mōrat* (= *mōrat*) 3, ptc. *mōral* (= *mōrāl*) 1, 3, 4. Takav sam akcenat, t.j. *mōrān*, *mōrat* itd. zabilježio, osim u Novome, u Rijeci, Bakru, Hreljinu, Vrbniku, Dobriću i drugdje. Akcenat *mōrām*, *mōrati* itd., koji izilazi iz čakavskih potvrda, upravo i očekujemo prema akcentu imperfekta **mōrāh*, **mōrāše* itd. mjesto

1) Kad se razvio glagol *mora* i ‘debeo’, onda se morao gubiti i impf. *morah* u značenju „mogah“, ako se i nije izgubio odmah s pojavom toga glagola. Evo jedan primjer za *morah* ‘mogah’ poslije najstarije potvrde glagola *morati*; to je: ... niki govorahu, da se more odkupiti, niki, da ne, i ne *morahu* naiti graščika. Lopašić, Hrvatski urb. I, 86 (rkp. iz god. 1546).

2) Ipak treba da istaknem da je akcenat *mōrān* potvrđen i u Novljanima Ant. Mažuranića; u negovoj „Slovnici Hrvatskoj“ 2 1861, str. 131, nalazimo inf. *mōrati*.

**mǝžāh* itd. Prema akcentu imperfekta razumije se lako i slovenski akcenat *mǝram* mjesto **mǝram* (sa *ǝ* mjesto *ǝ* kao i instr. sg. *kǝžo* prema *kǝža*), t.j. akcenat kakav je u tipu prez. *dǝlam* prema čak. i štok. *dǝlām* (v. „Slavia“ 4, 145—7). Prema prezentu *mǝrām* načiñen je u nas i inf. *mǝrati* itd., a tako i u slovenskom jeziku *mǝrati* (mjesto **mǝrati*) prema *mǝram*. Prema drukčije naglašenom imperfektu (*morāše*) mogao je po Ramovševu mišljeñu, postati i naš rapski akcenat *morān* (ja takav akcenat mogu potvrditi za Sv. Jelenu kod Crikvenice, Señ, otok Olib, Medulin u Istri i dr.) sa slovenskom paralelom *morām* (o. c.). Akcenat *mǝrām* pored *morām* mogao bi se tumačiti i kakvom analogijom, na pr. akcenatskom dubletom kakva je *kǝpām* i *kopām*, *ǝgrām* i *igrām* i dr. ili prema inf. *morāti* koji se nije poveo za akcentom prez. *mǝrām*.

Za slovenski je akcenat *mǝram* rečeno da odgovara akcentu kao *dǝlam* (inf. *dǝlati*).¹⁾ Kako u čakavskom dijalektu prema slov. prez. *vǝdim*, *prāvim*, *dǝlam* imamo *vǝdīn*, *prāvīn*, *dǝlān*, to je posve u redu, što imamo i *mǝrān* prema slov. *mǝran*, te baš poradi čakavskog akc. *mǝrān* ne može biti nikakve sumñe da je čakavski glagol *mǝrat* naša autohtona jezična građevina. Drukčije je u kajkavskom dijalektu. U ñemu ne nalazimo samo zajednički slovensko-čakavski akcenatski tip *sǝd(n)em*, *gǝnem*, *rǝžem*, nego i slovensko-kajkavski *vǝdim*, *prāvim*, *dǝlam*, pa je prema tome u ñemu prema očekivañu i *mǝram* (i prema prezentu i inf. *mǝrati*). Budući da u štokavskom dijalektu mjesto akcenta *mǝrām* *mǝrati* (ili *mǝrām* *mǝrati*), kako bismo očekivali prema čakavskom, nalazimo *mǝrām* *mǝrati* (akc. kao *pǝtām* *pǝtati*), to mislim da je *morati* u štokavaca doista kajkavizam, ali ne slovenizam.

Vaillantovo mišljeñe da je *mǝrati* iterativna građevina prema prezentskom *more-* kao *hǝdati*, *nǝsati*, slov. *bǝdati* (v. RES 8, 302/3), ne možemo prihvatiti, jer u *morati* ne osjećamo nikakve iterativnosti i jer je *ǝ* štok. u *mǝrati*, kako svjedoči i čakavsko *mǝrat* (*morāti*), uneseno sa strane.

Ovim sam člankom, ako ništa više, pokazao da impf. *morah* „mogah“, iz koga izvodim glagol *morati* „debeo“, nije izmišljen, pa će se na tu čiriñenicu *morati* obazirati i oni koji o postaću glagola *morati* ne misle kao ja.

Stjepan Ivšić (Zagreb)

¹⁾ Za *ǝ* (mjesto *ǝ*) u *mǝram* ispor. *ǝ* u *kmǝtam* prema inf. *kmǝtati*, ili prez. *skǝdim* prema inf. *skǝditi*, gdje imamo u koriñjenu starije *e* i *o*.